

Білас Ю. В.

*Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова*

БРОНЗОВА ПОЕЗІЯ МІРТАЛИ ПИЛИПЕНКО У МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРІ ХАРКОВА

В історичній науці різних країн світу віддавна посіла значне місце жіноча історія як окремий напрямок наукового дослідження, і почала здобувати визнання в академічному середовищі. Історикиня Герда Лернер, яка стояла у витоків актуалізації жіночої проблематики в історичній науці зазначала: *«Ролі жінок і чоловіків у суспільстві різні, але їх значення однаково важливе. Тому і їхні досягнення слід вимірювати різними мірками. Визначити і застосувати такі мірки складно доти, доки наші прогалини у знаннях про фактичні внески жінок не буде заповнено. І саме це слід зробити»* [10, с. 159]. Дослідження досвіду жінок в усіх без винятку сферах людської життєдіяльності непорушно зберігає свою актуальність.

Міртала Пилипенко

«Сила України – в її жінках» – запевняє в одному зі своїх інтерв'ю і всесвітньо відома американська скульпторка та поетеса українського походження Міртала Пилипенко [17]. Творчість пані Міртали – це справжній новий жанр у мистецтві, де поєднуються і скульптура, і поезія, і музика. Її твори позбавлені ілюстративної предметності: любов і смерть, душа і вічність, краса і віра – ось ті вічні і нестаріючі теми, які надихають Мірталу [11].

Доля і творчість майстрині вимагає окремого і глибокого дослідження. Шлях творчості Міртали на її батьківщину видався достатньо важким та сповненим перепонами долі і життя

Міртала Сергіївна Пилипенко – донька українського письменника та громадського діяча Сергія Пилипенка, засновника першої української літературної спілки «Плуг», та Тетяни Михайлівни Кардиналовської – перекладачки, викладачки і авторки споминів «Невідступне минуле»¹.

¹ Народилася Міртала Пилипенко 29 квітня 1929 року в Харкові. Тетяна Кардиналовська у своїх спогадах оповідала, чому для молодшої доньки було обрано

Родина Пилипенків мешкала в Харкові, в письменницькому будинкові «Слово». Сергій Володимирович Пилипенко був душою українського літературного середовища, до нього тягнулися письменники і поети – як початківці, так і зрілі автори [18, с. 435]. Велика кількість українських літературних діячів з теплотою згадували літературні вечори в Харкові вдома у С. Пилипенка, серед них і письменниця Докія Гуменна і відомий український поет Володимир Сосюра та інші [8].

Сергій Пилипенко разом із доньками Асею та Мірталою

29 листопада 1933 року в квартирі Пилипенків відбувся обшук, Сергія Володимировича було заарештовано². Арешт батька для Міртали став справжньою трагедією, яка глибоко впала в її душу, а згодом – знайшла свій прояв в її творчості.

Після арешту Сергія Пилипенка Тетяна Кардиналовська разом із доньками Асею і Мірталою були вислані за межі України на 10 років без права листування і повернення на батьківщину [14, с. 9].

«Усі мої спогади про життя на Україні – під знаком страху: не можна говорити про батька, не можна запрошувати додому друзів, не можна взагалі – дихати...» – згодом пригадає Міртала, коли знову опиниться в Україні [17].

У засланні Міртала разом з матір'ю і з сестрою жили в місті Калінін (нині Твер), там вона ходила до школи, а згодом родина нелегально

таке незвичайне ім'я: *«Свою другу дочку ми назвали Мірталою за ім'ям героїні однойменного історичного роману польської письменниці Елізи Ожешко. Цей твір у російському перекладі був у нас в бібліотеці. Він побудований на історичних фактах і змальовує життя красуні, яка жила в стародавньому Римі й була відомою гетерою – зналася з багатьма сенаторами і впливала на політику. Її життя закінчилося трагічно. Для мене, звичайно, ці факти не мали ніякого значення – просто мені сподобалося гарне звучне ім'я»* [9, с. 170]. Сама ж Міртала Сергіївна запевняє, що в її житті є очевидні паралелі із життям літературної героїні роману [17].

² Сергій Пилипенко був звинувачений за участь в українській контрреволюційній організації, за передбаченими статтями 54-8 і 54-11 Карного Кодексу УСРР. 3 березня 1934 року Колегія ОДПУ затвердила застосування до Пилипенка «найвищу міру соціального захисту», тобто розстріл [7, с.107].

повернулася до України, де жила у Вінниці, там їх і застала Друга Світова війна³.

Перебуваючи два роки в біженських таборах в Італії Міртала отримала дозвіл адміністрації біженського табору вчитися в Римі у французькому ліцеї «Шатобріян». Ліцей вона не закінчила, бо не зникала загроза репатріації, родині вдалося втекти до Англії, а звідти у 1947 році емігрувати до США [14, с. 11].

Творчій шлях пані Міртали бере свій початок, відколи у 19 років вона почала відвідувати мистецьку студію, де й почала займатися ліпленням⁴.

Художню освіту Міртала здобула в мистецькій школі при Бостонському Музеї Мистецтв по класу скульптури. В 1957 році вона блискуче закінчила школу і одержала вищу нагороду – стипендію на творчу подорож до Європи. В Парижі вона удосконалила свій фах, навчаючись у відомого скульптора Осипа Цадкіна та в Кутюр'є в Школі декоративного мистецтва. Повернувшись до Америки, Міртала закінчила Тафтський університет і отримала ступінь Бакалавра Мистецтв. Вірші вона почала писати в середні 1960-х років. В 1972 році була опублікована її перша збірка поезій російською мовою і після нетривалої викладацької роботи на курсах скульптури, Міртала повністю присвятила себе творчій праці. Згодом її вірші вийшли в США українською та англійською мовами [15, с. 5].

Шлях, яким творчість Міртали потрапила до України був незвичайно складний. У 1973 році Сергія Пилипенка було повністю реабілітовано і його дружина Тетяна Кардиналовська поїхала до Києва з його бронзовим портретом роботи Міртали.

Тетяна Михайлівна передала портрет Спільці письменників, на засіданні якої були присутні ті, що особисто знали Пилипенка і з любов'ю

³ В одному зі своїх інтерв'ю ще в 1992 році Міртала Сергіївна розповідала про свої дитячі роки: «Почалася війна, і німці забрали нас до таборів примусової праці. В таборах у Німеччині ми з сестрою пробули два роки... Моє дитинство минуло в клопотах що поїсти... Перший же мій контакт з мистецтвом відбувся в Італії. У Неаполі я вперше побачила античні скульптури, музеї, храми. Але тоді мені й не спадало на думку, що займусь цим. Хоча мистецтво дуже вразило» [17].

⁴ Міртала згадувала свої початкові кроки в скульптурі: «Коли вперше виконала портрет, вчителька сказала: «О, то ви вже раніше вивчали скульптуру!» В мої заперечення ніхто не повірив – надто вже легко мені все вдавалося. Потім, працюючи у Гарвардському університеті у бібліотеці, попросила дозволу відвідувати курси у класі скульптури вільним слухачем (на сталі навчання не було грошей). Після першого заняття професор погодився. А в кінці навчального року сказав мені: «Ви мусите іти цим шляхом». Але тоді я вже відчула це сама...» [17].

про нього згадували. Одним із них був відомий письменник, журналіст і театральний критик Юрій Смолич. Побачивши портрет Пилипенка, він висловив побажання, щоб скульптури Міртали якось були привезені на батьківщину, хоча б у формі фоторепродукцій [14, с. 16].

Ідею Смолича вдалося здійснити лише в 1991 році. 40 бронзових скульптур були привезені до Львова, де і відкрилась виставка в Мистецькій Галереї. Звідти скульптури були перевезені до Києва і були експоновані в Музеї Шевченка, заснованому батьком Міртали. І в 1991 році Міртала вперше після від'їду з України і довгих блукань, приїхала до Києва на відкриття своєї виставки [14, с. 18].

Згодом, після турне по головних музеях країни, Міртала подарувала свої скульптури батьківщині. Вони тепер на постійній виставці в Українському домі у Києві та в меморіальному Музеї Сергія Пилипенка при Харківському національному університеті міського господарства імені О. М. Бекетова [15, с. 6].

Скульптури Міртали – малі за розміром і водночас монументальні за змістом, саме тому одна, з найвідоміших скульптур Міртали неодноразово була представлена у конкурсах монументальних проєктів України. 15 березня 1996 року було видано Указ Президента України Про спорудження Монумента Незалежності України [1]. Цей указ став започаткуванням проведення відкритого конкурсу, у якому взяла участь і Міртала Сергіївна.

*Скульптура
«Взаємозалежність»*

*Скульптура
«Україна-Фенікс-Лелека»*

Скульптура «Україна-Фенікс-Лелека» була створена майстринею ще в 1998 році, а представлена пізніше, у третьому турі конкурсу в 2001 році. Багатоплановість композиції є алегоричним втіленням українського тризуба. Форма полум'я і лелеки ототожнюється з тризубом. Лелека, як відомо, традиційний символ української людини. Перерване коло навкруги умовного тризуба символізує визволення України, що відродилась і постала як Фенікс із попелу. За ідеєю цей монумент під час особливих свят стає фонтаном з поєднанням стихій води і

вогню. З крил лелеки вода підноситься вгору і падає навкруги всієї скульптури.

Поштовхом до участі у конкурсі слугував відгук на виставку Міртали в Українському Домі кореспондента газети «Вільна Думка» А. Михайленка: *«Вражає розкутість художнього мислення, алегоричність і багатоплановість, незакомплексованість. Її скульптури ніби підказують: ось де треба шукати напрямки для проектування монумента Незалежності, а не серед традиційних жінок-українок, коней-пегасів, обелісків, колон та арок...»* [11]. Переможцем конкурсу став, як відомо, проект автора Анатолія Куща.

Указом Президента України від 3 лютого 2010 року За вагомий особистий внесок у збереження та збагачення національної та історико-культурної спадщини, активну діяльність у справі повернення культурних цінностей в Україну та з нагоди річниці утворення Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України Міртала Сергіївна Пилипенко була нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня [2].

**Ескіз проекту
«Україна-Фенікс-Лелека»**

«Я мрію розповсюдити скульптуру «Україна – Фенікс – Лелека, по всій Україні як символ її духовного відродження.»

І як було б чудово, якби першим містом, в якому з'явився би цей символ, став мій рідний Харків!» [12] – поділилася в одному з листів Міртала Сергіївна про своє бажання розповсюдити свою скульптуру.

У 2011 році Міртала подала заявку в харківський Оргкомітет конкурсу на пам'ятник Незалежності на площі Конституції, який було об'явлено міськвиконкомом і стала учасником конкурсу. За дозволом почесного ректору ХНУМГ імені О.М. Бекетова Леоніда Миколайовича Шутенка Музейний Комплекс університету передав Журі конкурсу макет скульптури Міртали. В своєму листі до Л.М. Шутенка Міртала Сергіївна написала: *«Может быть, действительно, пришел тот момент, когда возможно попробовать реализовать давно задуманную идею?»* [13].

Управління містобудування і архітектури нагородило пані Мірталу почесною грамотою за створення сучасного монументального і архітектурного середовища міста Харкова шляхом благодійної участі у конкурсі на ескіз-ідею пам'ятника Незалежності України на майдані

Конституції [16]. Переможцем конкурсу став проект відомого українського скульптора О. Рідного.

Фігурувала скульптура «Україна-Фенікс-Лелека» і як елемент композиції ескізного проекту «Маяк Свободи», що приймав участь у конкурсі пам'ятних монументів на площі Свободи у Харкові [5].

Сьогодні пані Міртала продовжує натхненно працювати, останнім часом успішно випробувала себе у нових жанрах. Вона виготовила серію Мандалів – мініатюрних скульптур філософського змісту. Ці ж роботи можна бачити й у вигляді кулонів.

Творчість Міртали попри всі перепони долі майстрині все ж таки стала відомою на її рідній землі. Сьогодні в постійно діючій експозиції скульптур Міртали в Музейному комплексі ХНУМГ імені О.М. Бекетова представлені два альбоми з відгуками відвідувачів виставок, присвячених творчості Міртали в Музеях мистецтва у таких містах, як Київ, Миколаїв, Дніпро, і, звичайно ж, Харків [3;4]. Це сторінки рукописних записів, слова захоплення її мистецтвом і найщиріші побажання до неї. Всі, хто мав змогу торкнутися прекрасного, створеного Мірталою – жоден не залишився байдужим – школярі, студенти, працівники вишів, лікарі, художники і багато інших. Відгуки відвідувачів виставок Міртали в Україні мали для неї особливе значення як голосу народу і оцінка її мистецтва, яка цінніша за рецензії професійних критиків [14, с. 29].

Література

1. Указ Президента України Про спорудження Монумента Незалежності України від 5 березня 1996 р. №191/96. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/191/96>.
2. Указ Президента України Про відзначення державними нагородами України від 03.02.2010 р. №89/2010 / Музей історії ХНУМГ імені О. М. Бекетова. Особистий фонд С. Пилипенка.
3. Альбом відгуків з виставок в Музеях мистецтв 1991–1992 рр. Харків – Дніпро – Миколаїв./ Музей історії ХНУМГ імені О. М. Бекетова. Особистий фонд С. Пилипенка.
4. Альбом відгуків з виставок в Музеях мистецтва 1991–1992 рр. Київ, Харків./ Музей історії ХНУМГ імені О. М. Бекетова. Особистий фонд С. Пилипенка.
5. В Харькове представили эскизные проекты памятного знака на площади Свободы. URL: <http://www.city.kharkov.ua/ru/news/-34409> Дата звернення: 25.03.2018.
6. Войтович В., Римарук І. Діти твої, Україно // Україна. Київ, 1991. № 20.
7. Герасим'юк О. Розстрільний календар. – Харків: Книжковий Клуб: «Клуб сімейного дозвілля», 2017. – 432 с.
8. Документальний фільм «Сергій Пилипенко». Київ : Телерадіокомпанія «Альтернатива», 1998.

9. Кардиналовська Т. М. Невідступне минуле. З продовженням, написаним доньками Тетяни Асею і Мірталою Від темряви до світла / Редактори-упорядники Ася Гумецька, Міртала Пилипенко. Київ : Київ – Париж – Дакар, 2017. – 384 с.
10. Кісь О. Р. Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології // Український історичний журнал. Київ : Вид-во Інституту історії України НАН України, 2017. Вип. № 2. С. 159–172.
11. Корсун Л. Пластична виразність поетки і скульптора // Україна молода. Київ, 2008. Вип. №154. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1229/164/43542/> Дата звернення: 25.03.2018.
12. Лист Міртали Сергіївни Пилипенко. 01.11.2005 / Музей історії ХНУМГ імені О. М. Бекетова. Особистий фонд С. Пилипенка.
13. Лист Міртали Сергіївни Пилипенко. 11.05.2011 / Музей історії ХНУМГ імені О. М. Бекетова. Особистий фонд С. Пилипенка.
14. Міртала Пилипенко. Скульптор і поет. Монографія / Л. Винар, О. Біланюк, О. Домбровський та ін. Нью-Йорк, Київ, Львів: Видавництво «Місіонер», 2007. – 136 с.
15. Пилипенко М. Втілені думки. – Львів: Видавництво «Місіонер», 2004. – 200 с.
16. Почесна грамота Мірталі Пилипенко / Музей історії ХНУМГ імені О. М. Бекетова. Особистий фонд С. Пилипенка.
17. Роздобудько І. Світло й тіні пані Міртали // Родослав. Київ, 1992. Січневий випуск.
18. Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова: монографія / керівник вид. проекту: В. М. Бабаєв, редкол: Л. М. Шутенко, Г. В. Стадник, Т. П. Єлісеєва та ін. – Харків: Золоті сторінки, 2012. – С. 435–436.